

КІКІНЧУК Василь Васильович,

*кандидат юридичних наук, доцент, заступник декана
з навчально-методичної роботи факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2241-6384>*

ШАТРАВА Сергій Олександрович,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем досудового
розслідування Харківського національного університету
внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7072-961X>*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ГАБІТОЛОГІЇ

Розвиток наукового пізнання про зовнішність людини проходило певні етапи, відкриваючи кожному з них нові можливості, що фрагментарно ставали доступними за рахунок появи нових об'єктів та методів дослідження. І це було цілком природньо, оскільки спочатку дослідження зовнішності людини визначалося необхідністю вирішення приватних завдань розслідування кримінальних правопорушень. Сьогодні слідчо-оперативна практика, що змінилася, ускладнена різноманітністю інформації про зовнішність людини, розміщеної в інформаційних та телекомунікаційних системах. Поява об'єктів, що містять інформацію про зовнішність людини у різних форматах уявлення, потребує розробки нових рішень.

Вдосконалення наявних та поява нових способів вчинення кримінальних правопорушень різних категорій гостро ставлять питання про розробку якісно нових способів розслідування та протидії злочинності. Багато в чому стратегія боротьби з протиправними посяганнями буде залежати від професійного розшуку та встановлення злочинців. Проблеми моделювання зовнішності злочинця, складання пошукового та словесного портретів, та частково, психологічного профілю, покликана вирішувати криміналістична габітологія.

Найповніше визначення опису особи за ознаками зовнішності подають В.С. Кузьмичов і Г.І. Прокопенко у такому вигляді: криміналістична габітологія – це галузь криміналістики, що включає систему теоретичних положень про ознаки зовнішності людини, сукупність методів і науково-технічних засобів збирання, дослідження

та використання цих ознак з метою розслідування злочинів та їх запобігання [1, с. 159].

Основним об'єктом криміналістичної габітології є як зовнішній вигляд людини, так і її відображення. Предметом криміналістичної габітології виступають закономірності, що характеризують природу зовнішнього вигляду людини, які проявляються у властивостях дослідження та використання даних про зовнішній вигляд людини за допомогою розроблених для цих цілей методів та засобів.

Зовнішній вигляд людини, безумовно, складна система елементів, що складається в сукупності у зовнішність людини, образ, який візуально сприймається і фіксується іншими людьми.

Встановлення особи за рисами зовнішності являє окремий випадок криміналістичної ідентифікації, де об'єктом ототожнення є людина, а ототожнюють ознаки її зовнішності, зафіксовані в ідеальних і матеріальних відображеннях і слідах [2, с. 287].

Під зовнішнім виглядом прийнято розуміти сукупність візуально сприйманих та фіксованих ознак, що характеризують зовнішність людини, при цьому вони повинні мати ряд властивостей, що конкретизують зовнішній вигляд людини: індивідуальність, відносна стійкість та відображуваність.

Властивістю індивідуальності зовнішнього вигляду слід приймати відмінність основних елементів зовнішності людини від основних елементів зовнішності інших людей.

Відносна стійкість зовнішнього вигляду людини не має під собою смислове навантаження про незмінність протягом усього людського життя наявності постійних ознак зовнішності (під час старіння, хвороби, травм тощо).

Відображення зовнішнього вигляду людини це здатність зовнішнього образу людини мати відображення на можливих носіях: зйомка уявного образу в пам'яті суб'єкта, що сприймається, фотозображення, відеозображення, орієнтування, словесні портрети, протоколи допиту, окремі сліди.

На сьогоднішній день, серед науковців у криміналістиці не існує одноставної думки щодо класифікації ознак зовнішності. Можна виділити такі джерела інформації про людину: сліди частин її тіла (відбитки пальців, долонь рук, вушних раковин, сліди губів, зубів, ніг і т. ін.); біологічні сліди (кров, слина, секретри статевих органів, сальних залоз і т. ін.); запахів сліди (це хімічні сполуки, що утворюються в організмі людини і виділяються у навколишнє сере-

довище з видихуванням повітрям, секретами потових, сальних залоз, сечею тощо); звукові сліди (голос, особливості мовлення); письмові сліди (зміст письмової мови, почерк); сліди пам'яті (інформація про зовнішні ознаки людини, що залишилися в пам'яті потерпілого (свідка)); матеріально-фіксовані сліди (фото- і відеозображення, малюнки, рентгенівські знімки, записи у медичній картці, військові, криміналістичні, оперативно-розшукові обліки, інформаційно-пошукові системи і т. ін.).

Інформація, яка може бути отримана з перерахованих джерел, характеризує визначені властивості і ознаки людського організму, яким, як свідчить практика, притаманні індивідуальність, спроможність зберігатися незмінними довгий час і відобразитися на предметах матеріального світу або у свідомості інших людей. Ці якості дозволили використовувати таку інформацію у криміналістичних цілях для криміналістичного встановлення особи, яка розшукується.

Загальновідомо, що з метою криміналістичного дослідження комплексу інформації про людину, усі властивості, притаманні їй, об'єднуються у три великі групи: фізичні, функціональні і соціальні властивості людини. Це відносно стійкі властивості, які відображають своєрідність фізичної і психічної структури людини, специфічність умов, в яких проходить її розвиток [3, с. 21-22].

Завданням криміналістичної габітології є ототожнення людини за ознаками її зовнішності, при цьому як ідентифікуючого об'єкта може бути матеріальний носій про зовнішній вигляд людини, вербальні засоби опису зовнішнього вигляду людини та ідеальний носій (мислений образ людини), можуть виступати й останки людини (група та її окремі частини, скелет, череп).

Криміналістична габітологія має низку перспективних напрямів розробок, до яких можна віднести: 1) ідентифікація людини на малюнку райдужної оболонки ока; 2) ідентифікація людини за малюнком сітківки ока; 3) ідентифікація людини формою вушної раковини.

Правоохоронні органи в Україні активно впроваджують систему розпізнавання осіб у свою практику, проте епідеміологічна ситуація, що склалася у зв'язку з поширенням нової коронавірусної інфекції COVID-19 вносить свої корективи. Запровадження масочного режиму пов'язано з приховуванням двох третин обличчя особи, що, безумовно, створює певні складнощі в роботі системи, заснованої не тільки на фіксуванні малюнка райдужної оболонки ока, а й на фіксуванні та зіставленні характеристик особи. Крім того,

найчастіше приховування більшої частини обличчя особи відбувається не тільки по зазначеній вище причині, але і внаслідок кліматичних умов (укутування осіб шарфами та пов'язками), модних тенденцій (носіння чоловіками щетин і борід, що закривають усю нижню частину особи) тощо.

Ще одним істотним мінусом, що позначається на криміналістичній цінності дослідження анатомічних ознак, є їхня статичність, суттєво спрощує механізм фальшування. Відомі випадки сканування та копіювання фотозображення, при якому зберігається геометрія обличчя, подальшої ідентифікації та неправомірного доступу до захищеної інформації (інформаційних ресурсів), розроблено технічну можливість виявлення та вилучення відбитка пальця, а також його моделювання.

Високий ступінь поінформованості населення про ідентифікаційну криміналістичну значущість анатомічних ознак призводить до розробки різних методів протидії існуючим технологіям. Наприклад, кожен злочинець обізнаний про індивідуальності та відображуваності відбитків пальців і робить зусилля, щоб не залишити їх, але лише небагатьом відомо про високі криміналістичні значимості відбитків вушних раковин, у зв'язку з чим зусилля по їх приховуванню робляться рідко.

Окремим напрямком розвитку є біометрика – це область знань, задіяна під час створення автоматизованих систем розпізнавання людини за її фізичними та фізіологічними особливостям (форма кисті рук, термограма обличчя, голосу, підписи, папілярному візерунку пальця).

Біометричні технології необхідно застосовувати у сфері безпеки, боротьбі зі злочинністю та тероризмом. Теракти підтверджують необхідність широкого впровадження та застосування біометричних систем безпеки не тільки у великих містах, аеропортах та залізничних станціях, а й на звичайних камерах відеоспостереження, якими обладнанні невеликі міста, селища. Це дозволить ідентифікувати окремих осіб у місцях скупчення людей, що дозволить здійснювати пошук потенційно небезпечних осіб, що перебувають у розшуку.

Використання методу поведінкової біометрії дозволить не тільки вирішити ідентифікаційні завдання та досягти пошукових цілей, але й виконати деякі діагностичні завдання – отримати інформацію про стан особи, її становище, вік, стать та інших характеристиках.

Окремим питанням розвитку прийнято вважати впровадження комплексного дослідження не тільки ознак зовнішнього вигляду, а й внутрішніх ознак людини: фізичні (ДНК, хімічні та біологічні властивості окремих частин організму) та психологічні.

Спірним питанням є співвідношення криміналістичної габітології та криміналістичної фізіогноміки. Пропонується за допомогою зовнішнього вигляду людини діагностувати властивості особистості, її темпераменті, здібностях, перевагах, психологічній сумісності. Однак різниця в цілях та наукової обґрунтованості лише прогнозує доведення цієї теорії у майбутньому.

Таким чином, криміналістична габітологія є галуззю науки, що акумулює в собі досягнення психології, психіатрії, цифрових технологій та використання хімічних, біологічних та фізичних методів дослідження. Габітологія надає необмежені можливості для вирішення криміналістичних завдань у процесі розслідування кримінальних правопорушень, вона необхідна для проведення оперативно-розшукових заходів та слідчих (розшукових) дій, ведення криміналістичних обліків, проведення низки судових експертиз та експертних досліджень.

Список використаної літератури: 1. Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика: Навч. посіб. за ред В.Г. Гончаренка, Є. М. Моїсєєва. К.: Юрінком Інтер, 2001. 368 с. 2. Когутич І.І. Криміналістика : курс лекцій. Київ : Атіка, 2008. 888 с. 3. Мартиненко І.В. Криміналістичне дослідження інформації про зовнішність особи методами та засобами інформатики: дис. ... канд. юрид. наук за спец. 12.00.09. Київ, 2005. 198 с.